

LÝ LỊCH DI TÍCH

I. Tên gọi di tích:

Giếng xóm Cắm (hay còn gọi là giếng xóm Trong)

II. Đặc điểm phân bố, đường đi đến:

- Giếng nằm tại ngã ba đường bê tông của khu dân cư xóm Cắm, thuộc thôn Cắm, xã Tân Hiệp. Vị trí giếng nằm ở nơi giáp ranh giữa hai khu dân cư Xóm Cắm, Bãi Làng và cách cầu tàu Bãi Làng Cù Lao Chàm khoảng 200m về phía Tây. Do vậy, giếng có vị trí thuận lợi để cư dân Xóm Cắm, Bãi Làng lấy nước sử dụng cho mục đích sinh hoạt hằng ngày.

- Quan khách đi tàu từ bến Hội An đến bến đò Bãi Làng, từ đây đi bộ về phía Đông Bắc khoảng 200m đến sân vận động xã Tân Hiệp, rẽ tay phải, đi theo đường bê tông khoảng 100m, đến ngã ba đường bê tông là đến di tích.

III/ Sự kiện lịch sử:

- Cù Lao Chàm, xã Tân Hiệp là cụm đảo cách đất liền Hội An khoảng 15 km. Cụm đảo này có vị trí quan trọng trong lịch sử phát triển kinh tế, văn hóa, quân sự Hội An.

- Vào các năm 1998 - 2000, các nhà khảo cổ học Trung ương và địa phương đã phát hiện hai di tích khảo cổ Bãi Ông, Bãi Làng. Tại địa điểm Bãi Ông có nhiều hiện vật là đồ gia dụng, công cụ sản xuất, đồ trang sức và mộ nồi đã được phát hiện. Niên đại của di tích là $3100 \pm 60BP$. Kết quả nghiên cứu khảo cổ tại di tích này cho biết cách đây hơn 3000 năm ở Cù Lao Chàm đã có cư dân Tiền Sa Huỳnh sinh sống khá tập trung.

Di tích cư trú Bãi Làng được thám sát và khai quật trong các năm 1998, 1999. Từ những hiện vật gốm chàm, gốm Islam và gốm Đường Trung Quốc được phát hiện các nhà khảo cổ đã nhận xét rằng tại Cù Lao Chàm vào các thế kỷ VII - X cư dân Champa đã cư trú liên tục và có sự giao lưu thương mại mạnh mẽ với các thương gia từ Trung Đông, Trung Quốc đến.

Từ những thông tin khoa học nêu trên cho thấy tại Cù Lao Chàm đã có sự cư trú liên tiếp của cư dân Tiền sơ sử - cổ sử.

- Qua các tác phẩm Tùy Thư, Đường Thư của Trung Quốc và tác phẩm Hải ngoại Ký sự của Thích Đại Sán chúng ta được biết vào thời kỳ Champa, Đại Việt thì Cù Lao Chàm xã Tân Hiệp là một điểm dừng chân của thương thuyền quốc tế trên con đường hàng hải. Tại đây, các thương nhân có thể tiếp thêm lương thực và lấy nước ngọt từ các giếng Chàm trên đảo (*trong đó có thể có giếng Xóm Cắm*) để phục vụ cho chặng đường đi biển tiếp theo. Trong không

gian văn hóa Hội An, hiện còn nhiều giếng Chăm cổ đang được cư dân sử dụng. Hệ thống giếng này phân bố rải rác trên khắp địa bàn Hội An, vị trí nằm tại các xã, phường Thanh Hà, Cẩm Hà, Minh An, Tân Hiệp (*Cù Lao Chàm*) và cả khu Trung Phường (*một tiền cảng của cảng thị Hội An thời phồn thịnh, hiện ở xã Duy Nghĩa – huyện Duy Xuyên*). Trong đó, đáng kể là giếng đá Trà Quế (*Cẩm Hà*), giếng Bá Lễ (*Minh An*), giếng Xóm Cẩm - Cù Lao Chàm...

- Các nhà khảo cổ còn phát hiện được rằng: ở Cù Lao Chàm người Chăm đã xây dựng các dãy đá xếp dẫn nước từ núi xuống. Công trình thủy lợi này cùng với các giếng Chăm đã làm phong phú thêm hệ thống các công trình khai thác nguồn nước ngọt trên đảo Cù Lao Chàm.

- Vào các thế kỷ XVI, XVII cộng đồng người Việt được hình thành và phát triển tại Cù Lao Chàm, Hội An. Trải qua quá trình sinh sống, cư dân Việt đã xây dựng nhiều công trình kiến trúc là thiết chế văn hóa tín ngưỡng, dân sinh là chùa, miếu, giếng... để phục vụ nhu cầu sinh hoạt của người dân. Trong đó, có thể cư dân địa phương đã kế thừa sử dụng và tu bổ, tôn tạo các giếng Chăm nhưng vẫn bảo vệ nguyên gốc kiểu dáng, vật liệu, kết cấu các giếng nước ngọt sẵn có của người Chăm hoặc tiếp thu kỹ thuật xây dựng giếng Chăm để tạo nên những giếng cổ tại Cù Lao Chàm.

- Giếng xóm Cẩm là một trong những giếng ở Cù Lao Chàm có mang kiểu dáng kiến trúc Chăm được ra đời và tồn tại trong các bối cảnh lịch sử đó.

- Vào năm 1989, các cán bộ khảo cổ gồm có GS Trần Quốc Vượng, Vũ Hữu Minh, Trần Kỳ Phương đã tiến hành khảo sát giếng Chăm ở Cù Lao Chàm, các tác giả miêu tả “*Tại Cù Lao Chàm có một giếng lớn vuông bằng gạch, dưới đáy lót gỗ, hiện nay giếng vẫn được dân chúng trên đảo sử dụng*” (*Vũ Hữu Minh - Trần Kỳ Phương (1990): Cửa Đại Chiêm thời vương quốc Champa thế kỷ IV - XV, kỷ yếu Hội thảo khoa học Quốc tế về Hội An*). Có thể giếng được các tác giả đề cập trong bài viết là giếng Xóm Cẩm. Di tích giếng Xóm Cẩm đã được các cán bộ nghiệp vụ Trung tâm Quản lý Bảo tồn Di tích phối hợp với UBND xã Tân Hiệp khảo sát, nhận định bước đầu giá trị di tích vào tháng 7 năm 1997.

IV/ Loại hình di tích: Kiến trúc nghệ thuật.

V/ Khảo tả:

- Theo các nhà khảo cổ học thì các giếng Chăm có một số đặc điểm chung như sau:

Giếng có hình tròn hoặc vuông hoặc trên tròn dưới vuông, được xây bằng gạch hoặc đá hình “*vành khăn*”. Dưới đáy bao giờ cũng lót những thanh gỗ lim hoặc đá, chúng được ghép lại thành hình vuông. Nước của giếng Chăm luôn trong, ngọt, mạch nước luôn dồi dào ngay cả trong thời kỳ khô hạn nhất “*Nguyễn Chí Trung (1998): Những di tích Champa ở Hội An, Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật số 8/1998, tr33*”.

- Sau đây là những mô tả khái lược về kiến trúc của một số giếng Chăm tiêu biểu ở Hội An để có cơ sở so sánh với Giếng xóm Cẩm - Cù Lao Chàm.

+ Giếng Bá Lễ có dạng hình khối vuông, diện tích khu vực giếng (*tính theo đường móng bao hình chữ nhật của giếng*) $20m^2$, miệng gần vuông ($132x138cm$), miệng giếng nhô cao cách mặt đất gần 100cm, giếng sâu khoảng 4m. Thành giếng xây bằng đá (*đá hình cổ áo hay còn gọi là đá hình vành khăn*) (*lý lịch di tích giếng Bá Lễ, tư liệu lưu trữ của Trung tâm Quản lý Bảo tồn Di tích Hội An*).

+ Giếng đá Trà Quế phần chính của giếng được làm theo dạng hình ống lăng trụ, diện tích khu vực giếng (*tính theo đường móng bao hình chữ nhật của giếng*) là $3x3,5m$, diện tích khuôn viên giếng $12 m^2$, miệng giếng vuông ($155 x 155cm$), miệng giếng nhô cao khỏi mặt đất 80cm, giếng sâu khoảng 4m. Thành giếng xây bằng đá (*đá hình cổ áo hay còn gọi là đá hình vành khăn*) (*lý lịch di tích giếng Trà Quế, tư liệu lưu trữ của Trung tâm Quản lý Bảo tồn Di tích Hội An*).

- Vị trí Giếng xóm Cẩm giáp sân vận động xã Tân Hiệp ở phía Bắc, phía Đông là đường bê tông liên xóm và nhà ông Ngô Tư, phía Nam giáp nhà ông Trần Sung. Giếng Xóm Cẩm nằm trong khu vực dân cư, gần bờ biển nên không chỉ cung cấp nước ngọt cho cư dân sống tại các thôn ở đảo sử dụng mà còn là địa điểm để các thương, ngư thuyền trên biển cập bến tại Cù Lao Chàm vào giếng Xóm Cẩm lấy nước ngọt dùng cho hải trình tiếp theo. Cách di tích giếng xóm Cẩm 500m về phía Đông Bắc là di tích tiền Sa Huỳnh Bãi Ông, cách di tích này 200m về phía Đông là nơi có dấu tích đá xếp của cư dân Chăm, các di tích giếng xóm Cẩm 300m về phía Tây Nam là di tích khảo cổ thời Champa Bãi Làng.

Kiến trúc nguyên gốc của giếng cũng có hình ống lăng trụ, thành giếng tròn, nền giếng hình vuông, ở mỗi góc có một trụ vuông. Diện tích khuôn viên giếng $15m^2$, đường kính miệng giếng 118cm, lòng giếng xây gạch tô vữa vôi, gạch có kích thước $30x14x4cm$, độ sâu từ miệng giếng xuống đáy là 4,5m, dưới đáy có đá gỗ lim.

Phần kiến trúc được xây dựng bổ sung, cải tạo gồm thành miệng giếng xây gạch xi măng dày 30cm. Nền tráng xi măng, hình bán nguyệt, cạnh vuông còn lại có dấu tích hai trụ vuông nằm giáp sân vận động xã Tân Hiệp, phần bầu tròn nằm sát đường bê tông. Gờ bao ở ngoài dày 20cm. Kiến trúc gốc của di tích bị biến dạng là do bị đập phá để mở đường liên xóm trong thời gian trước đây.

Mặc dầu giếng được đào và xây dựng ở đảo nhưng giếng luôn cung cấp một lượng nước dồi dào, trong, ngọt. Hiện nay, đang có hơn 30 hộ với 150 nhân khẩu thuộc hai thôn Bãi Làng và Xóm Cẩm lấy nước từ giếng xóm Cẩm để dùng. Nhiều tàu thuyền đánh cá vẫn ghé vào giếng này để lấy nước.

Cư dân Việt Nam nói chung và cư dân Việt ở Cù Lao Chàm nói riêng cho rằng giếng có một vị thần quản lý và chi phối nguồn nước, vì vậy hằng đêm người dân thường thắp hương thần Giếng, vào các ngày sóc, vọng và giao thừa, người dân ở gần xóm làm lễ cúng thần giếng với lễ vật áo giấy, hương đèn, hoa quả cầu mong cho thần Giếng phù hộ cho Xóm Cẩm được yên bình, nguồn nước dồi dào.

VI/ Giá trị khoa học, lịch sử:

- Về giá trị lịch sử:

+ Chưa có tư liệu nào xác định niên đại xây dựng, nhưng qua hiện trạng có thể biết giếng được xây dựng từ lâu đời. Qua đối chiếu so sánh với các giếng cổ khác ở Hội An thì kỹ thuật xây giếng, hình dáng giếng Xóm Cấm có nhiều điểm giống các giếng cổ đã kể trên. Về niên đại, có thể xác định giếng được xây dựng trên nhiều trăm năm.

- Về giá trị văn hóa, xã hội.

+ Di tích là một công trình kiến trúc quan trọng phục vụ đời sống cư dân trên đảo. Xưa kia ngư dân, thương nhân đi thuyền từ nơi khác đến cập bến Cù Lao Chàm lấy nước ngọt để đảm bảo cho nhu cầu sinh hoạt của họ trên những chặng hành trình tiếp theo, qua đó thể hiện mối giao lưu mạnh mẽ của cư dân trên đảo với thương dân, ngư dân bên ngoài. Tác giả Vũ Hữu Minh - Trần Kỳ Phương cho biết: *“Phía ngoài Cửa Đại là Cù Lao Chàm, nơi có vụng biển sâu có thể ghé thuyền trực tiếp vào bến để nghỉ ngơi. Trên Cù Lao Chàm có một cái giếng lớn, ngày nay vẫn còn tốt, theo tài liệu Á Rập, ngày xưa, thương thuyền Á Rập thường ghé lại đây để lấy nước ngọt và định hướng đi tiếp về phía Bắc”* (xem Vũ Hữu Minh – Trần Kỳ Phương (1990): *Cửa Đại Chiêm thời vương quốc Champa thế kỷ IV – XV, Kỷ yếu Hội thảo khoa học Quốc tế về Hội An*). Phải chăng, giếng mà các tác giả đề cập đến là giếng Xóm Cấm.

Về giá trị khoa học:

+ Di tích cung cấp những thông tin cần thiết để hiểu rõ hơn sinh hoạt văn hóa của cư dân địa phương, quá trình phát triển làng xã cũng như vai trò, vị trí Cù Lao Chàm trên chặng đường giao thương hàng hải ven biển Đông trước đây. Ngoài ra, có nhiều giai thoại, chuyện kể dân gian liên quan đến giếng được người dân tại địa điểm này lưu giữ và truyền miệng. Đây là tư liệu dân gian quan trọng minh họa thêm vai trò của di tích đối với đời sống người dân xóm Cấm.

+ Kỹ thuật xây dựng giếng là nguồn tư liệu quan trọng góp phần làm rõ thêm kỹ thuật xây dựng giếng Chăm ở Hội An cũng như sự kế thừa kinh nghiệm xây dựng giếng của cư dân Việt tại đảo.

VII/ Tình trạng bảo quản:

- Hiện trạng giếng còn tốt, giếng đang được bà con trong xóm sử dụng với mật độ đông. Tuy nhiên di tích chưa có người quản lý. Giá trị di tích chưa được phát huy rộng rãi.

- Di tích đã được khảo sát, khoanh vùng bảo vệ và đưa vào danh mục các di tích được bảo vệ của Thị xã năm 2000.

VIII/ Phương án bảo vệ:

- Đề nghị chính quyền xã Tân Hiệp giao cho Ban lãnh đạo thôn Cấm quản lý, thường xuyên nhắc nhở người dân trong thôn bảo vệ di tích, giữ gìn môi

trường di tích sạch sẽ và kịp thời báo cáo với cơ quan chức năng khi di tích xuống cấp, bị lấn chiếm, phá hủy.

- Các cơ quan chức năng cần có kế hoạch đưa du khách đến tham quan di tích Giếng Xóm Cấm trong chương trình tham quan Cù Lao Chàm để du khách hiểu rõ về những giá trị văn hóa, lịch sử của Cù Lao Chàm đối với Hội An và con đường tơ lụa trên biển.

IX. Các tài liệu liên quan:

1. Vũ Hữu Minh - Trần Kỳ Phương (1990): Cửa Đại Chiêm thời vương quốc Champa thế kỷ IV - XV, kỷ yếu Hội thảo khoa học Quốc tế về Hội An.

2. Nguyễn Chí Trung (1998): Những di tích Champa ở Hội An, Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật số 8/1998, tr 33.

Hội An, ngày 08 tháng 5 năm 2006

XÁC NHẬN CỦA CƠ QUAN

NGƯỜI LẬP HỒ SƠ

GIÁM ĐỐC

(Đã ký)

(Đã ký)

Nguyễn Chí Trung

Trương Hoàng Vinh